

"ממעין החיים"

מאמרי מוסר מהמשגיח הגה"צ רבי חיים וואלקין שליט"א

מהות עבודת המוסר: התבוננות ושימת הלב בין הידיעה השכלית לעולם המעשה

העבודה הבלתי מופסקת - כן היא עצת היצר הרע ממש על בני אדם, כי איש מלחמה הוא ומלומד בערמימות ואי אפשר להימלט ממנו אלא בחכמה רבה והשקפה גדולה. הוא מה שהנביא צווח ואומר שימו לבבכם על דרכיכם". עכ"ל. רואים אנו שוב מדברי הרמח"ל את הדמיון שבין פרעה הרשע ליצה"ר ששניהם נהגו בעצה אחת, וכפי שפרעה ציווה 'תכבד העבודה על האנשים' כדי 'להפריע ליבם מכל התבוננות' - כן הוא בדרכי היצר שמפריע לאדם להתבונן בדרכיו ולשים אל ליבו, כי אלו הם כלי מלחמתו למנוע מהאדם את החדרת הידיעות וההשגות לעולם המעשה ולהשאירו בעולם הדמיון. וזהו מה שהנביא צווח ואומר 'שימו לבבכם אל דרכיכם' - הוא לא רק אומר אלא 'צווח ואומר!' הרמח"ל שמע את הצעקה של הנביא, האם גם אנו שומעים את הצווחה של הנביא?! אין זהו רק עוד פסוק, אלא הוא ממש ציווי יסודי בתורת המוסר - ואף עלינו מוטל להאזין ולשמוע לצעקת הנביא ולשים את מחשבתנו והתבוננותנו בדרכי העולם ובמעשינו, וכך נצליח להתגבר על עצת פרעה והיצה"ר, ונגיע לדרגת 'הירא את דבר ה'.

שמעתי בשם הגאון ר' יחזקאל אברמסקי זצ"ל להעיר, שבאזרה למכת ברד נאמר בפסוק "כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפתי אל לבך", ולכאורה מהו השוני והמיוחדות במכת ברד שמודגש בה שהיא מכוונת כנגד הלב?! וביאר, כי דוקא במהות מכת ברד היה טמון המבחן לבחירת האדם - האם יבחר להיות 'ירא ה', או שמא 'אשר לא שם אל ליבו'. ובחירה זו תלויה היא בלב האדם האם יבחר להתבונן בדרכיו ולשלוט על ליבו או שמא להיות נכנע לליבו ותשוקותיו הגשמיים. וזהו כדברינו, שבמכת ברד דוקא יותר מכל - היה הנקודה של שימת הלב והתבוננות, ועל האדם לבחור בהחדרת ושימת הידיעה אל ליבו.

הרמב"ן בפרשת בשלח (י"ד ד') כותב על הפסוק "וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם", וז"ל: "בעבור שפחד פרעה מהם במכת בכורות וביקש מהם 'וברכתם גם אותי', לא היה בליבו לרדוף אחריהם אפילו אם יברחו, אלא שיעשה משה בהם כרצונו ועל כן הוצרך לומר כי הוא יחזק את ליבו לרדוף אחריהם. ולמטה אמר פעם אחרת 'הנני מחזק את לב מצרים ויבואו אחריהם' - כי בראותם שנקרע הים לפני בני ישראל והם הולכים ביבשה בתוכו איך ימלאם ליבם לבוא אחריהם להרע להם, ואין בכל המופתים כפלא הזה, וזה באמת שיגעון להם, אבל סכל עצתם וחזק את לבם ליכנס ביס", עכ"ל. ולמדים אנו מכאן, כי פרעה מצידו הוריד את עולו מבני ישראל מיד לאחר מכת בכורות ולא רצה כלל לרדוף אחריהם, ובודאי שלא להיכנס אחריהם לתוך הים - אבל הקב"ה חיזק את לב פרעה לרדוף אחריהם, וביותר מזה 'סיכל עצתם וחזק את ליבם ליכנס ביס', ומדגיש הרמב"ן ש'אין בכל המופתים כפלא הזה -

הרמב"ם בפרקי הצלחה כותב באגרת לבנו וז"ל: "ויש לך בני לדעת, כי 'פרעה' מלך מצרים הוא יצר הרע באמת, וישראל' כולם גם כן באמת הם כדמות דבר אחד בענין השכל האנושי וכו', ו'משה' רבינו ע"ה הוא השכל האלוקי", יעווי"ש. רואים אנו, כי כל ההתמודדות מול פרעה מלך מצרים שמפורטים בפרשיות אלו - מסמלים הם בעצם את מלחמת האדם מול היצה"ר. ואם כן עלינו להתבונן היטב בפרשיות אלו כדי לדעת את דרכי היצר, ואת העצות שניתנו לנו כדי לעמוד כנגדו ולנצחו.

בפרשתנו ראינו שהתורה מעידה במכת ברד כי 'הירא את דבר ה' - הניס את עבדו ומקנהו אל הבתים', ואילו מהצד השני, האיש 'אשר לא שם ליבו - ויעזוב את עבדו ואת מקנהו בשדה'. ויש להעיר, מדוע המצרי שלא נשמע לאזהרת משה נקרא 'אשר לא שם אל ליבו', והרי ההיפך מהאדם אשר 'ירא את ה', הוא: מי שלא ירא את ה'. ומהו הלשון 'אשר לא שם אל ליבו'!?

ממורי ורבי הגר"ח שמואלביץ זצ"ל שמעתי לבאר שמהפסוקים הללו אנו למדים את יסוד עיקר תורת המוסר, שההיפך מ'ירא ה' הוא 'אשר לא שם אל ליבו' - לא קיים אדם שאיננו ירא את ה' כלל, אלא רק האיש אשר לא מחדיר את היראה והידיעה הזאת אל ליבו. כי 'ירא ה' תפקידו הוא תמיד להתבונן ולשים לב על דרכיו - עליו לפעול ולחבר בין הידיעה השכלית למעשה עצמו, ואילו מי שאינו מתבונן על דרכיו ומתנהג ב'אדישות' הרי הוא נקרא 'ואשר לא שם אל ליבו'. כי מול 'ירא ה', ניצב רק האדם 'אשר לא שם אל ליבו', ואך כאשר שמים ומחדירים הדבר אל הלב, אז גם מביאים את הידיעה מסתם ידיעה - לידיעה אמיתית ומציאותית שמשפיעה על מחשבותיו ומעשיו של האדם.

ולפי"ז נבין היטב האיך יתכן שלאחר כל המכות שהגיעו על העם המצרי ושראו בצורה מוכחת את יד ה' - בכל זאת נשאר המצריים באדישותם ומשאירים את עבדיהם וצאנם בשדות למכת הברד? והלא הם רואים ויודעים כי הקב"ה פועל ומקיים את אזהרותיו?! אלא הכל הוא כפי שייסדנו, ש'האדם יודע, יודע - אבל לא יודע'. יתכן שהאדם תהיה ידיעתו שלימה אבל אם אין הוא פועל להחדיר את הידיעה ו'לשים אל ליבו' - הרי הוא מתנהג כאילו לא ידע כלום! ואכן בזה היה כשלונם ומפלתם של מצרים (שנמשלו לגוף האדם), שלא חיברו את הראייה והידיעה שהיה להם עם המציאות, ולכך היו שמיאנו לשמוע לאזהרת משה והשאירו את עבדיהם וצאנם למכת הברד.

והוא מה שכתב הרמח"ל בספרו 'מסילת ישרים' (פרק ב), וז"ל: "והרי זה מעין עצת פרעה הרשע שאמר תכבד העבודה על האנשים, שהיה מתכוון שלא לבד שלא להניח להם רווח כלל לבל יתנו לב או ישמו עצה כנגדו, אלא היה משתדל להפריע ליבם מכל התבוננות בכח התמדת

של יציאת מצרים - לדעת ולחבר את מה שאתה יודע, ולא לחיות בטעות ובאשליות.

כן ראינו כדברינו אצל בלעם הרשע - שמשבח ומברך את עם ישראל שוב ושוב, עד שמאחל לעצמו ש'יותהי אחריתי כמוהו'. אבל מן הצד השני הוא לא פוסק לרגע מנסינותיו לקלל את עם ישראל, וזאת אע"פ שרואה הוא את מעלתם של עם ישראל ושהקב"ה מונע ממנו לקלל את עם ישראל. והדבר תמוה, האין בלעם רואה סתירה בין ראיית וידיעת הדברים למעשיו וקללותיו?! והביאור הוא, שבלעם אכן יודע כל זאת, אך הוא איננו 'שם אל ליבו' - הוא לא מחבר ומחדיר את ידיעות אלו לליבו ולעולם המעשה, ולכך הוא ממשיך לקלל את עם ישראל ונוהג כאילו אינו רואה ויודע כלל את 'ידיעות' אלו.

ב'מכתב מאליהו' (ח"ה) מובא מכתב, שביקשו מהרב דסלר פעם לבוא לירושלים להגיד בעשיית שמועיס בבית המוסר. והרב דסלר כותב ומבקש: "ברצוני לבוא בל"נ ירושלימה למלאות רצונם בעז"ה וכו' נא יעשו עמדי הטובה ויסדרו שהגאון רבי יחזקאל לוונשטיין שליט"א יקדים את שיחתו היקרה לפני, כי פשוט אתבייש לקפוץ בראש לפניו - והוא משארית שוחרי המוסר האמיתיים אשר ידברו בתוך עצמם אל עצמם". הרי בזה ביאר לנו הרב דסלר את מהות לימוד מוסר, והוא: שידבר האדם 'בתוך עצמו לעצמו' - שהאדם יתבונן לתוכו, ומתוך 'עצמו' ידבר לעצמו וישים אל ליבו את הידיעות הצריכות לו. ואכן כדי לחבר בין הידיעה השכלית למעשה - צריך האדם לשלוט על ליבו, וכח זה ניתן בייחוד לצדיקים, כי 'צדיקים ליבם ברשותם'. משא"כ ה'רשעים ברשות ליבן' - הם אינם שולטים בליבם אלא ליבם ורצונותיהם שולטים בהם. וכפי שמובא במדרש רבה (תולדות ס"ז ח'): "הרשעים ברשות ליבן - אמר נבל בליבו, ויאמר עשיו בליבו, ויאמר ירבעם בליבו, ויאמר המן בליבו. אבל צדיקים ליבן ברשותן - וחנה היא מדברת על ליבה, ויאמר דוד אל ליבו, וישם דניאל על ליבו - דומין לבוראן, ויאמר ה' אל ליבו". יעו"י.

מכל הדברים הללו אנו למדים, כי עיקר מטרת לימוד המוסר הוא: חיבור ה'ידיעה' והראייה השכלית לעולם המעשה, ולזה צריך מתווך שהוא 'שימת הלב' - כי בין הידיעות השכליות לליבו של האדם ישנו מרחק של אלפי פרסאות, ועל האדם לחיות בהתבוננות בדרכיו ולקרוב הידיעות לליבו. וכח זה של 'השבה אל הלב' נמצא בייחוד אצל הצדיקים היות ו'ליבם ברשותם' - שולטים הם בטבעיהם ורגשותיהם עד שיכולים הם 'לדבר בתוך עצמם לעצמם'. משא"כ הרשעים כדוגמת פרעה הרשע - אינם שולטים בליבם ולכך אינם יכולים לחבר בין ה'ידיעה' למעשה, ולכך נראה סתירות רבות בין המציאות למעשיהם והנהגותיהם. וזהו העבודה הנדרשת ממנו - ללמוד לחבר בין הדברים שאנו רואים לתוך עולם המעשה והלב.

[נכתב ע"פ הבנת השומע ובאחריותו]

העלון לחודש אדר
יצא בעז"ה בשבוע פרשת תרומה

ניתן להוריד עלונים ולקבל תוכן נוסף באתר 'ממעייני החיים':
www.memayan.com

מוקדש לזכות והצלחת התאומים אוריאל ודוד ב"ר יהונתן טננבוים שיחי

- לרגל הכנסתם בבריתו של אברהם אבינו -

לקבלת העלון במייל - בעברית, אנגלית, ובספרדית, להפצה באזורכם ניתן לכתוב ל: memayan7@gmail.com

וזהו באמת שיגעון להם'. ובאמת יש להעיר, הרי פרעה רואה את עשרת המכות שהיו במצרים, והוא רואה את כל האותות והמופתים שמלווים את בני ישראל לאורך כל יציאת מצרים - האיך הוא מעיז בכל זאת לצאת ולרדוף אחרי בני ישראל? וביותר מזה, כאשר נבקע הים עבור עם ישראל פרעה ממשיך לרדוף אחריהם לתוך ים סוף, וזהו הרי באמת 'שיגעון להם' - רק עיוור נוהג כך! האם שייך לא לראות את יד ה' ואת כל המופתים בצורה ברורה מזו, ומהי ההבנה בזה?!

אכן רואים אנו את יסודנו גם כאן שאמנם פרעה רואה את עשרת המכות והאותות והמופתים שמלווים את בני ישראל, הוא רואה ויודע בצורה ברורה איך שעבור עם ישראל נבקע הים כדי שילכו בתוכו בחרבה - פרעה יודע את כל זה, אבל 'לא יודע'! הידיעה הזו לא חודרת למעשיו בפועל אלא נשארת רק בגדר 'ידיעה' לא מעשית ולא מחייבת. כי יתכן שהאדם יראה במהלך חייו גדולות ונפלאות, אך כל אלו נשארים הם אצלו בגדר 'ידיעה' בלבד, הם לא חודרים לתוך ליבו ומעשיו, כי 'האדם יודע יודע אבל לא יודע'. ותפקידנו הוא כן לדעת ולשלוט בליבו ולהחדיר הידיעה לתוך עולם המעשה.

מור' הגר"ח שמואלביץ זצ"ל היה מביא תמיד את הגמ' במסכת שבועות (ה). שצריך ידיעה בתחילה לעניין להתחייב בביאה למקדש בטומאה, והגמ' מביאה שרבי סובר ש'ידיעת בית רבו שמה ידיעה', ופירש שם רש"י: "שילמד בבית רבו שהנוגע בטומאה טמא, והוא ידע שהרגיש כשנגע, אבל לא התבונן לשום על ליבו שנטמא בטומאה כשנוגע בה, שמה ידיעה". הרי שהמושג של 'ידיעת בית רבו' הוא, שהאדם ידע שנגע בשרץ ושהשרץ מטמא - אך בכל זאת נכנס לבית המקדש כשהוא טמא! והדברים מפליאים ביותר, האיך יתכן שיש לאדם זה את ידיעת כל הנתונים כולם - הוא יודע ששרץ מטמא, הוא יודע שנגע בשרץ, והוא יודע שאסור להיכנס למקדש בטומאה, ובכל זאת הוא אינו מקשר את 'ידיעות' אלו למעשיו, ונכנס לבית המקדש! מדוע אתה לא מחבר את כל הידיעות הפשוטות הללו אחת לשנייה? וביאורו הוא כפי יסודנו, ש'האדם יודע יודע - אבל לא יודע' - יתכן שיהיו לו לאדם את כל הידיעות כולם אך כל עוד הוא לא יפנים ויחדיר את ידיעות אלו לליבו הם ישארו רק בגדר 'ידיעות' נפרדות! וכפי שידוייק בלשון רש"י "שילמד בבית רבו שהנוגע בטומאה נטמא וכו' אבל לא התבונן לשום על ליבו שנטמא בטומאה כשנוגע בה" - שאותו אדם לא התבונן ולא נהג ב'שימת הלב' לאותם ידיעות הללו, ולכך זה נשאר אצלו רק בגדר 'ידיעת בית רבו'. ועלינו אם כן להתבונן במעשינו ב'שימת הלב' ולחבר בין ידיעותינו למעשינו.

בבתי המוסר בנובהרדוק היו אומרים "אם ראובן יודע - מה זה קשור לשמעון", ועל אותו משקל "אם ראובן יודע - מה זה קשור לראובן". פירוש: בדיוק כפי ש'הידיעה' של ראובן לא תועיל לשמעון מכיוון שהם שני גופים - כך גם ה'ידיעה' של ראובן לא תועיל לו עצמו כל עוד היא נשארת רק בגדר 'ידיעה', כי 'האדם יודע יודע אבל לא יודע'. וזוהי מטרת ומהות לימוד המוסר, להחדיר את הידיעות וההשגות שהאדם משיג במהלך חייו לתוככי ליבו ולעולם המעשה, כי 'מוסר' הוא לחיות על פי הידיעה, וכלשון הסבא מקעלם: "להתחקות על האמת בעומק הלב" - להחדיר ולחזור כל ימיו על 'יהשבות אל לבבך'. וזהו גם היסוד המוסרי